

ความเป็นมา 'สังฆราช' แห่งสยาม

สังฆราชมีชื่อตำแหน่งอย่างเต็มว่า "สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก" เป็นตำแหน่งสูงสุดในฝ่ายพุทธจักร
(อ่านต่อหน้า 8)

ต่อจากหน้า 2

นับเป็นประมุขของคณะสงฆ์ทั้งปวงในประเทศไทย เป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑล ความหมายตามรากศัพท์ แปลว่า “ราชาของสงฆ์”

หลักฐานเกี่ยวกับสมเด็จพระสังฆราช นั้น ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัย อาทิ ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท โปรดให้ราชบุรุษไปอาราธนา “พระมหาสวามีสังฆราชมาแต่ลังกาทวีป” พงศาวดารเหนือ ก็กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ แบ่งเป็นฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย โดยฝ่ายขวา ปรากฏข้อมูลระบุว่า “พระสังฆราชอาศัยวัดมหาธาตุ”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน “ตำนานคณะสงฆ์” ตอนหนึ่งว่า

“ทำเนียบคณะสงฆ์ที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดารเหนืออาจจะเป็นการจัดขึ้นในครั้งพระมหาธรรมราชาลิไท ถ้าจริงดังนั้น เห็นได้ว่าในชั้นหลังลงมา วิธีปกครองคณะสงฆ์ครั้งสุโขทัยแปลกกว่าเดิมสองอย่างคือ แยกการปกครองออกเป็น 2 คณะอย่างหนึ่ง เกิดประเพณีมีราชทินนามที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งสังฆนายกขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ทั้งสองอย่างนี้เป็นต้นเค้าของลักษณะปกครองคณะสงฆ์ซึ่งมีสืบมาในสยามประเทศจนครบเท่าทุกวันนี้”

ที่มาของตำแหน่งพระสังฆราช มีข้อสันนิษฐานว่าได้แบบอย่างมาจากลังกา ทำเนียบสมณศักดิ์ยุครุ่งศรีอยุธยา มีตำแหน่งสังฆปริณายก มีอำนาจไปถึงหัวเมือง 2 องค์ โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายคามวาสี เป็นสังฆราชขวา และสมเด็จพระวันรัต เจ้าคณะฝ่ายอรัญวาสี เป็นสังฆราชซ้าย องค์ใดมีพรรษาอายุกาล(อายุ)ไล่กว่า ก็ได้เป็น “พระสังฆราช”

ทั้งนี้ หากสังเกตการเรียกพระนามสมเด็จพระสังฆราชแต่ละพระองค์ของไทย จะพบว่ามีความแตกต่างกัน โดยมีคำเรียก 3 อย่าง คือ ถ้าเป็นเชื้อพระวงศ์ จะใช้เป็น “สมเด็จพระสังฆราชเจ้า” และมีพระนามโดยเฉพาะ ทรงฉัตร 5 ชั้น เช่น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ หากเป็นพระบรมราชวงศ์ชั้นสูง ใช้ว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า” ทรงเศวตฉัตร 5 ชั้น เพิ่งใช้ครั้งแรกในรัชกาลที่ 6

ถ้าเป็นชั้นสามัญจะใช้ว่า “สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ” แล้ววงเล็บชื่อเดิมไว้ตอนท้าย แต่โดยทั่วไปมักเรียกอย่างลาลอง โดยใช้พระนามเดิม เช่น พระสังฆราช (สุก

ความเป็นมา ‘สังฆราช’ แห่งสยาม

ญาณสังวร) เป็นต้น โดยทรงฉัตร 3 ชั้น

คำว่าสมเด็จพระอริยวงศ์นี้ปรากฏใช้มาตั้งแต่ยุครุ่งศรีอยุธยา ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงนิมนต์พระอุบาลีและพระอริยมุนีไปเผยแผ่ศาสนาที่ลังกา เมื่อกลับมาแล้ว มีการแต่งตั้งให้พระอริยมุนีขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช นามว่า “สมเด็จพระอริยวงศ์สังฆราชาบดี” หรือที่เรียกสืบมาว่า “สมเด็จพระอริยวงศ์ญาณ” ต่อมาในยุครัตนโกสินทร์ มีการเติมคำว่า “คต” เข้าไป กลายเป็น “สมเด็จพระอริยวงศ์คตญาณ” จวบจนทุกวันนี้

สำหรับ “พัทธศ” ประจำตำแหน่งพระสังฆราชนั้นมีมาตั้งแต่ยุครุ่งเก่า ปรากฏหลักฐานจากจดหมายเหตุสมณทูตชาวลังกาเดินทางเข้ามาในอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าว มีข้อความตอนหนึ่งว่า “ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช มีบัลลังก์ตั้งสองข้าง บนบัลลังก์ก็มีพัทธศสำหรับตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ข้างละเล่ม พัดสองเล่มนี้ด้านหัวด้วยงา ส่วนตัวพัดเล่มหนึ่งพื้นก้นมเหย้าสีแดง ประดับด้วยลายทอง และเงิน สมเด็จพระสังฆราชประทับอยู่บนแท่นนั้น ทรงถือพัดขนนกบังพระหัตถ์”

พัทธศของพระสังฆราชมีความแตกต่างกันตามชาติกำเนิด กล่าวคือ หากไม่ใช่ราชวงศ์ เป็นพัดพื้นสีดำเคลือบสลับตาขาว ปักคัน

เลื่อม ส่วนชั้นราชวงศ์ เป็นพัดพื้นสีดำเคลือบสลับตาขาว ปักคันเลื่อม ใจกลางปักตราเครื่องหมายประจำรัชกาลนั้นๆ

สมเด็จพระสังฆราชนับแต่ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลที่ 9 มีทั้งสิ้น 19 องค์ การสถาปนาตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2505 บัญญัติไว้ในกรณีตำแหน่งว่างลง ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการประกาศนามสมเด็จพระราชาคณะที่มีพรรษาอาวุโสสูงสุดโดยพรรษา เพื่อปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช จากนั้นนำพระนามสมเด็จพระราชาคณะ 4 รูป คือ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ สมเด็จพระวันรัต สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ และสมเด็จพระพุฒาจารย์ เสนอนายกรัฐมนตรีเพื่อนำเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี แล้วนำกราบถวายบังคมทูลให้พระมหากษัตริย์ทรงวินิจฉัย โดยจะมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่งขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชต่อไป

ต่อมา เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2560 ราชกิจจานุเบกษาได้มีประกาศเรื่องการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ให้เรียกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2560 โดยในมาตรา 3

ให้ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 ระบุว่า “มาตรา 7 พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง และให้นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ”

เป็นที่มาที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระมหามุนีวงศ์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 20 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ภายหลังสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2556

สำหรับพระราชพิธีสถาปนาในสมัยโบราณกาลไม่ได้กำหนดขึ้นเป็นพิเศษ แต่จะถือเอาวันเฉลิมพระชนมพรรษาหรือวันฉัตรมงคล เป็นวันประกอบพระราชพิธีร่วมกัน ขึ้นอยู่กับว่าใกล้กับวันใด ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2508 เมื่อครั้งจะมีการสถาปนาสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (จวน) ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช เป็นครั้งแรกของการจัดพิธีสถาปนาขึ้นเป็นพิเศษ

ลำดับพิธีการที่สืบมาแต่เดิมนั้น พระมหากษัตริย์จะทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้สำนักพระราชวังจัดพิธีการ กำหนดวันเวลา และรายการตามพระราชประเพณี ท่ามกลางสังฆมณฑล อันประกอบด้วย กรรมการมหาเถรสมาคม พระบรมวงศานุวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานศาลฎีกา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการจารึกพระสุพรรณบัฏ พระมหากษัตริย์จะเสด็จพระราชดำเนินมายังพระอุโบสถเพื่อทรงประกอบพระราชพิธี

สำหรับอำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราช เดิมเมื่อยังไม่มียกกฎหมายคณะสงฆ์ มีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัย ในฐานะเป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่เท่านั้น แต่เมื่อประกาศใช้ พ.ร.บ.ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 สมเด็จพระสังฆราชมีอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ แต่อำนาจสูงสุดอยู่ที่พระมหากษัตริย์ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ต่อมามีการประกาศใช้ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 อำนาจหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชเด่นชัดขึ้นอย่างมาก

สามารถวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร บริหารกิจการทั้งหมดในพระพุทธศาสนาโดยไม่ขัดกับพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม และกฎหมายบ้านเมือง